

Matbuat Kanunu'nun 50. Maddesi Odağında Türkiye'de Basın Özgürlüğü: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1945-1947)

Meltem Salimoğlu*

Öz

Osmanlı döneminden itibaren Türkiye'de basın, özgürlük sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Kısıtlama ve baskılarla şekillenen basın politikaları, sansür, gazetelerin kapatılması, muhalif gazetecilerin yargılanması ve tutuklanmasıyla Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Esasen basın özgürlükleri ilk Anayasa'dan itibaren koruma altına alınmıştır. Ancak Anayasa'ya rağmen kanunlara eklenen muğlak ifadeler ve Sıkıyönetim uygulamaları, iktidarların basın özgürlüğünü kabul etmekte zorlandığını göstermektedir. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi ile 1931'den itibaren iktidar, gazeteleri kapatma yetkisini elde etmiştir. Bu çalışmada 50. maddenin basın özgürlüklerini nasıl etkilediği, basının ilk özgürlük adımlarını nasıl ve ne zaman attığı analiz edilmiştir. Çalışmada, zoraki demokrasi dönemi olarak adlandırılan 1945-1947 yılları arasında *Cumhuriyet* gazetesi, metin analizi yöntemiyle incelenerek bu soruların cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın Tarihi, Basın Özgürlüğü, Matbuat Kanunu, 50. Madde, Çok Partili Dönem.

Freedom of the Press Focusing on Press Law Article 50 in Turkey: The Case of the Cumhuriyet Newspaper (1945-1947)

Abstract

Since the Ottoman period the press in Turkey has been experiencing a problem with the freedom issue. Press politics have been shaped by restrictions and pressures such as censorship and closed newspapers, tried and jailed opposition journalists also continued in the Republic Period. Indeed, the freedom of the press has been protected since the first Constitution. However, despite the Constitution, ambiguous wording was added to law and martial law implementation shows that governments have always had difficulty in accepting the freedom of the press. With the Article 50 of the Press Law the government gained the authority to close the newspapers in 1931. This study has analysed how Article 50 has influenced how and when the freedom of the press took the first freedom steps. In this article, those questions were sought by researching the *Cumhuriyet* newspaper with the text analysis method called reluctant democracy period which was between 1945-1947.

Keywords: History of the Press, Freedom of the Press, Press Law, Article 50, Multi-party Period.

*Dr., Bağımsız Araştırmacı | meltemsalimoglu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8484-6526 | DOI: 10.36484/liberal.1142968
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:107, Yaz 2022, ss. 95-128.
Gönderim Tarihi: 10 Temmuz 2022 | Kabul Tarihi: 7 Eylül 2022

Giriş

Osmanlı döneminden itibaren Türkiye’de basın rejimi sansür, yasaklama ve kapatılmalarla şekillenmiştir. 1939’da yazılan *Türkiye’de Matbuat Rejimleri* kitabında Server İskit, tüm dünyada matbuat kanunlarının rejimlerin ruhuna uygun olarak hazırlandığını ve basın rejimlerinin siyasi rejimlerin seyrini takip ettiğini ifade etmiştir (1939: 1-5). Bu ifade doğru olmakla birlikte, yazıldığı dönemin otoriter basın rejimini normalleştirme çabasının da bir yansımasıdır. Basın elbette rejimin ideolojisine uygun şekilde hazırlanan kanunlar çerçevesinde hareket etmektedir. Nitekim 1876 tarihli ilk Anayasa’da “basın kanun dairesinde serbesttir” hükmü bu çerçeveye işaret etmektedir. Ancak Türkiye’de 1947’ye kadar basın, normlar hiyerarşisinin en üst basamağındaki Anayasa’nın da adeta üstündeki iktidarın kontrolü ve güdümünde, “görülen lüzum üzerine” kapatılan bir araç haline gelmiştir. Kanunlara ilave edilen muğlak ifadelerle bu politika meşrûlaştırılmaya çalışılmıştır. İskit’in söz ettiği “rejimin ruhuna uygun basın”, Cumhuriyet döneminde 1931 Matbuat Kanunu ile biçimlendirilmiştir. Kanunun 50. maddesi şöyledir:

Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü¹ tatbik olunur. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramaz (www.resmigazete.gov.tr, 1931).

Türkiye’de gazete ve dergiler 15 yıl süresince bu kanun hükmü ve “üniformalı 50. madde” (Faik, 2011: 45) olarak adlandırılan Sıkıyönetim gerekçesiyle Hükümet tarafından kapatılmıştır. Osmanlı döneminden devralınan bu gelenek, Türk basınının gelişimine doğrudan etki etmiştir.

Literatürde çok partili döneme geçiş süreci sıklıkla “kısa süreli bir özgürlük dönemi” şeklinde tanımlanır. Bu sürecin özgürlük dönemi olarak kabul edilmesine neden olan üç önemli düzenleme bulunmaktadır. İlki Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nda yapılan değişikliklerle, seçmenlerin temsilcilerini doğrudan seçebilecekleri tek dereceli seçim esasının kabul edilerek çok partili rejime geçilmesidir. İkincisi, siyasi örgütlenmelerin kurulabilmesine olanak sağlayan Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişikliktir. Üçüncü düzenleme ise bu çalışmaya konu olan Matbuat Kanunu’ndaki değişikliktir. Demokratikleşme adımları olarak değerlendirilen bu uygulamaların beklentileri tam anlamıyla karşıladığı söylenemez. Cumhuriyet’in ilk tek dereceli seçimi olan 1946 seçimlerinin dürüst bir seçim olmadığı dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından da (Salimoğlu, 2020: 258) kabul edilmiştir. Dolayısıyla

1 18. madde Türk Ceza Kanunu maddelerine atıf yapmakta, 100 liradan başlayan para cezası ve 6 aydan başlayan hapis cezası hükümlerini içermektedir (www.resmigazete.gov.tr, 1931).

seçim sisteminin değişimi ve çok partili rejime geçiş, adaletli bir seçim yapılmasını sağlayamamıştır. Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle 1950'ye kadar 33 yeni parti kurulmuştur (Tunaya, 1952: 557). Ancak kısa süre sonra bu partilerin pek çoğu, özellikle sol partiler, anti-komünist ideolojinin yükselişi nedeniyle rejime aykırı sayılarak kapatılmıştır. Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi ise 13 Haziran 1946'da değiştirilmiş, değişiklikten bir ay sonra yapılan seçimlerin ardından Sıkıyönetim süresi uzatılmış ve gazeteler kapatılmaya devam etmiştir. İktidarın demokrasinin gerektirdiği özgürlük ve eşitliği bir ideal olarak benimsemek yerine pragmatik hareket ettiği söylenebilir. Türkiye'nin savaş sonrası demokrasi ve özgürlük söylemiyle hareket eden Müttefiklerin arasında konumlanma hedefi, demokratik bir yönetim biçiminin esaslarını yerine getirmekten öncelikli görünmektedir. Dolayısıyla 1945 sonrası atılan siyasi adımlar ve özellikle basına karşı tutum değişikliği, Gazeteci Sabiha Sertel'in ifadesiyle "...zincirleri çözmek değil, irade ve otoriteyi elde tutup zevahiri [görünüştü] kurtarmak için bu zinciri gevşetir gibi görünmektedir." (1945: 7). Bu nedenle 1945 sonrası süreç, bir özgürlük döneminden ziyade zoraki demokrasi dönemi olarak nitelenebilir. Çalışmada 1945-1947 döneminin basın açısından ne ifade ettiği, basın özgürlükleri üzerinde bir tehdit unsuru olan 50. madde odağında analiz edilecek, 50. maddenin nasıl ve neden değiştirildiği, bu süreçte basında eleştiri ve muhalefet dilinin gelişimi değerlendirilecektir. Çalışmada, zoraki demokrasi dönemi, Osmanlı'dan itibaren takip edilen basın politikasının bir uğrağı olarak değerlendirilmiş, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki süreklilik vurgulanmıştır. Basın politikasındaki bu süreklilik, bütünsel bir analiz yapılmasını sağlamıştır. Bu bakış açısının, alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1945-1947 döneminde, *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Vakit*, *Vatan*, *Tan*, *Tasvir*, *Yeni Sabah*, *Tanin*, *Son Posta*, *Son Telgraf*, *Gece Postası* ve *Ulus* gazeteleri yayımlanmaktadır.² *Cumhuriyet* gazetesi dönemin en yüksek tirajlı gazetesidir (Koloğlu, 1992: 71). Gazetenin o dönem için geniş bir kitleye ulaşması ve Başyazar Nadir Nadi'nin yazılarının basında yaşanan değişimi net bir şekilde yansıtması nedeniyle çalışmada *Cumhuriyet* gazetesi incelenmiştir. Gazetenin 1945-1947 yılları arasında yayımlanan tüm sayılarında, hükümetin en fazla müdahale ettiği alanlar olan başyazılar ve birinci sayfa haberleri, basın özgürlükleri ve 50.madde odağında metin analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede çalışmada iki bölüm yer almaktadır. Birinci bölümde Matbuat Kanunu'nun hazırlanması ve uygulamaları etrafında 1931-1945 döneminde Cumhuriyet kurucularının basın politikası anlatılmıştır. İkinci bölümde

2 Orhan Koloğlu, 1946'da 202 yeni gazete ile 302 dergi çıktığını belirtir (1992: 71). Yukarıda dönemin en yüksek tirajlı gazeteleri yer almaktadır.

bu politikanın süreklilik noktaları, basın özgürlüklerinin gelişimine etkileri bakımından değerlendirilmiş, 1945-1947 döneminde 50.madde değişikliği öncesi ve sonrasında yaşanan değişim ele alınmıştır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Basın Özgürlüğü (1931-1945)

1858'de Ceza Kanunu ile basına yönelik ilk yasaklar başladığında Osmanlı'da biri resmi, iki gazete ve bir dergi olmak üzere sadece üç yayın bulunmaktadır. Kanunda para cezasının yanı sıra, saltanat ve yöneticiler aleyhinde yazan gazetelerin kapatılacağı hükmü yer almıştır (Topuz, 2003: 44). İşte Türk basının tarihinde ilk kez bir gazetenin kapatılması, bu kanun hükmünce 1861'de gerçekleşmiştir. 1864'te Matbuat Nizamnamesi hazırlanmış, bu düzenlemeyle gazete çıkarmak için hükümetten ruhsat alma zorunluluğu getirilmiştir. Nizamnamede gazetelerde hükümetten gelen resmi yazıların yayımlanmaması, "genel adaba ve milli ahlaka" aykırı, "bakanlara ve dost hükümdarlara dokunacak" yazılar ve "halkın aşağılanması" suç oluşturan konular arasında yer almaktadır (Topuz, 2003: 45). Hıfzı Topuz, Fransa'dan aynen alınan 1864 Nizamnamesini "özenti" olarak niteler (2003: 44). Zira yayımlanan gazeteler, baskı sayısı ve yarattığı etki bakımından güçlü değildir. Dolayısıyla bu düzenleme ülkenin gerçekleri ve koşullarına uygun değildir.

Osmanlı döneminde basına yönelik en ağır uygulamalardan biri, 1867'de yayımlanan Âli Kararname'dir. Kararnamede, gazetelerde "memleketin genel yararına/çıkarlarına aykırı aşırılıklar" suç sayılmaktadır. Bunun yanı sıra "devlete dil uzatmak" ve "zararlı düşünceler" de suç kapsamındadır. Bu muğlak ifadeler, iktidarın basın üzerinde uygulamak istediği baskıyı kolaylaştırdığından bu içerikteki düzenlemeler de uzun ömürlü olmaktadır. Nitekim Âli Kararname 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır (Topuz, 2003: 46). Basılı malzemeler dışında, doğrudan basına yönelik ilk sansür 1876 tarihlidir; bu karar la gazetelere baskıdan önce denetlenme zorunluluğu getirilmiştir. Aynı yıl Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi sonrasında basın tarihinde 'ilk kısa özgürlük dönemi' başlamıştır. Kanun-i Esasi'nin 12.maddesinde "Basın, kanun dairesinde serbesttir" ifadesi yer almıştır. 30 Mayıs 1876'da başlayan "bayram havası", 20 Eylül 1877'de Sıkıyönetim ilanına kadar devam etmiştir. Dolayısıyla bu birinci özgürlük dönemi 1 yıl 3 ay sürmüştür. Sıkıyönetim Kararnamesi'nde "Askeri hükümet... zihinleri kurcalayacak yayın yapan gazeteleri derhal kapatabilir." ifadesi yer almıştır (Topuz, 2003: 48-49; İnuğur, 1993: 255-259). Bu dönem, her türlü basılı eserin sansür kapsamına girmesi ve bazı kelimelerin gazetelerde kullanımının yasaklanması uygulamaları ile 1908'e kadar devam etmiştir (İnuğur, 1993: 266).

24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte basında 'ikinci kısa özgürlük dönemi' başlamıştır. İkinci Meşrutiyet'le başlayan bu dönemde tirajlar 50 bine yükselmiş, 353 dergi ve gazete yayımlanmıştır (İnuğur, 1993: 320). Bu dönemin bitiş tarihi 12 Nisan 1909'dur. İkinci özgürlük dönemi, yaklaşık 8 ay sürmüş ve 31 Mart Olayı sonrası askeri yönetim ve basına yeniden sansür konulmasıyla sona ermiştir. 1912'de sansür kaldırılmış ancak gazete çıkarılması için teminat yatırılması, "edep ve ahlak kurallarına aykırı" yazıların yasaklanması şeklinde uygulamalar devam etmiştir (Topuz, 2013: 86). 1913'teki Babıali Baskını sonrasında sansür yeniden uygulanmaya başlamış, asayişe zarar verebilecek gazeteler Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır (İnuğur, 1993: 320). 1909'da kabul edilen Matbuat Kanunu, basın özgürlüğünü sınırlayan 15 değişiklikle 1931'e kadar yürürlükte kalmıştır (Topuz, 2003: 85).

Osmanlı döneminde basın politikasını özetlediğimiz süreçte, gazetelerin yayımlanabilmesi için ruhsat alma ve teminat yatırma zorunluluğu, kanunlarda yer alan muğlak ifadelerle basın suçlarına gerekçe oluşturulması ve gazetelerin iktidar tarafından kapatılması konumuz açısından önemli ve akılda tutulması gereken noktalar. Zira bu uygulamaların yol açtığı iktidarın hizmeti ve güdümünde basın politikası küçük farklarla Cumhuriyet dönemine devredilecektir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e adeta bir gelenek olarak sürdürülen bu politikanın oluşmasında Millî Mücadele döneminde yaşananlar da önemlidir. Cumhuriyet'i kuracak kadrolar Millî Mücadele döneminde basınla da mücadeleye girişmiş, "muhalif basın" kavramı, bu dönem itibarıyla zihinlere kazınmıştır. Atatürk, *Nutuk*'ta muhalif basını, Millî Mücadele sırasında açık güçlüklerin yanında "gizli güçlükler" şeklinde nitelemiştir (Nutuk, 1927/2015: 228). Basının gücü de bu dönemde deneyimlenmiştir. Nitekim mücadelenin Anadolu'ya duyurulması ve desteklenmesi için *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye* gazeteleri ve Anadolu Ajansı Mustafa Kemal'in emriyle kurulmuştur (Topuz, 2003: 138). 1920'de Meclis'in açılmasının ardından ilk faaliyetlerden biri, Bakanlar Kurulu'na bağlı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin kurulmasıdır. Basının takibi ve denetimi noktasında bu teşkilat, zincirin ilk halkasıdır. 1933 ve 1934'te yapılan düzenlemelerle Matbuat Umum Müdürlüğü adını alacak teşkilat, "gazete ve mecmuaları tetkik etmek... devleti alakadar eden yazıları vekaletle bildirmek" görevi ve rejime uygun "telkin ve terbiye vasıtası" basın yaratılması amacıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlı faaliyet gösterecektir (TBMM Tutanakları, 1934: 277). 1940'ta Başbakanlığa bağlanacak Matbuat Umum Müdürlüğü, Genel Müdür Selim Sarper'in emir ve talimatlarıyla 50.maddenin uygulanmasında tek yetkili organ haline gelecektir (Faik, 2011: 36).

7 Ekim 1923'te Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren sürdürölen Sıkıyönetim ve sansür kaldırılmıştır (Topuz, 2003: 155). Basın tarihinin 'üçüncü kısa özgürlük döneminin' bu karar sonrası başladığını söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in ilanının ardından Mustafa Kemal, basının yeni rejimin etrafında "çelikten bir fikir ve zihniyet kalesi" olması gerektiğini belirtmiştir (Söylev ve Demeçler, 1924/2006: 326). 1924 Anayasası'nda Kanun-i Esasi'de olduğu gibi basının kanun dairesinde serbest olduğu ve sansürlenemeyeceği kabul edilmiştir. Ancak Şeyh Sait İsyanı ile başlayan süreç, iktidar ve basın arasındaki ılımlı havayı tümüyle dağıtmıştır. İsyan sonrası Sıkıyönetim ilan edilmiş ve 4 Mart 1925'te tüm özgürlükleri kısıtlayan *Takrir-i Sükûn Kanunu* kabul edilmiştir. Dolayısıyla üçüncü kısa özgürlük dönemi de 1 yıl 6 ay sürmüştür.

Şeyh Sait İsyanı'nı Matbuat Kanunu'nun içeriğini şekillendirecek ilk gelişme olarak kabul edebiliriz; zira basın, olayın sorumlularından biri sayılmıştır. Recep Peker'in³ *Takrir-i Sükûn Kanunu* görüşmelerindeki sözleri önemlidir:

Malum İstanbul matbuatının memleket hesabına aleyhtarı olduğumu bugün bu kürsüden söylemek fırsatını bulduğumdan dolayı bahtiyarım... Bugünkü Cumhuriyetin müstakbel evlatları, bugün yaşadığımız tarihi günleri mütalaa ettikleri zaman bu müesseseyi [Meclis'ten bahsediyor] ve bu âli Cumhuriyet binasını yıkmak için veyahut uzakta ve yakında içi bu hararetle yanan hainleri teşvik ve teşci [yürekendirme] yolunda, ilk vasıta olarak İstanbul matbuatını görecektir... Bunu icap eden hedeflere karşı, icap eden kuvvet ve şiddetle tatbik edeceğiz (Tutanaklar, 1341/1925: 146-148).

Kanunda, "memleketin nizami içtimaisinin, huzur ve sükununun, emniyet ve asayişinin ihlaline sebep olabilecek unsurlar" arasında basın da yer almaktadır (www.tbmm.gov.tr, 1925). Kanunun yürürlükte kaldığı 1929'a kadar 12 gazete süresiz olarak kapatılmıştır (Topuz, 2003: 148).

Takrir-i Sükûn Kanunu 4 Mart 1929'da kaldırılmış, 27 Temmuz 1931'de *Matbuat Kanunu* yürürlüğe girmiştir. Bu dönemi, basının 'dördüncü kısa özgürlük dönemi' olarak değerlendirebiliriz. Önceki dönemlerden farklı olarak bu özgürlük dönemi ilk kez Sıkıyönetimle sonuçlanmamıştır. Hükümet, Sıkıyönetim dönemlerine özgü gazete ve dergileri kapatma yetkisine 1931'de yürürlüğe girecek *Matbuat Kanunu* ile sahip olacaktır.

Şeyh Sait İsyanı'nın yanı sıra Matbuat Kanunu'nu şekillendiren diğer iki olay, 12 Ağustos 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kurulması ve aynı yıl 23 Aralık'ta yaşanan Menemen Olayı'dır. SCF'nin kurulması ile birlikte basında hareketlilik başlamıştır. Bu süreçte *Cumhuriyet*, *Akşam*, *Hakimiyet-i Milliye* hükümetin, *Son Posta* ve *Yarın* gazeteleri yeni kurulan partinin

3 Recep Peker, 1946-1947 yıllarında Başbakan olarak görev yapacaktır.

yanında yer almıştır (Mazıcı, 1996: 144). Dolayısıyla Cumhuriyet kurucularının zihinlerinde henüz taze olan 'muhalif basın' kavramı yeniden gündemdedir. Hükümetten muhalif basına karşı tepkiler de gecikmemiştir. SCF'nin kurulmasından üç ay sonra Belediye seçimleri sırasında yaşanan olaylar üzerine Meclis'teki görüşmelerde, basından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Görüşmelerde bir milletvekili tarafından SCF lideri Fethi Okyar'ın Başvekillik döneminde basın özgürlüğünü desteklemiş olması, bir eleştiri olarak ifade edilmiştir. Fethi Okyar milletvekiline şu sözlerle cevap vermiştir:

Benim Başvekil olduğum zamanı hatırlattılar. O zaman yine hürriyet teranelerinden bahsetmişim. Matbuat hürriyetinden bahsetmişim. Ne büyük kabahat işlemişim... Ben hürriyete aşık bir adamım. Her vakit bu aşkıma izhar edeceğim [açığa vuracağım]. Matbuat hürriyetine de aşıkım, eğer bana tevcih ettiğiniz muaheze [eleştiri] bundan ibaretse maaliftihar [iftiharla] kabul ederim (Tutanaklar, 1930: 61).

Bu dönemde henüz *Matbuat Kanunu* yürürlüğe girmediğinden bazı gazeteler *Ceza Kanunu* hükümlerince soruşturma geçirmiş ve kapatılmıştır. Basın özgürlüğü tartışmaları bu cezalar nedeniyle gündeme gelmiş, eleştiri içeren yazı ve karikatürler basında yer almıştır.

Resim 1. Son Posta gazetesinde basın özgürlüğüne ilişkin karikatürler (1930: 1).

Meclis'teki görüşmelerden iki gün sonra Fethi Okyar partinin feshedildiğini açıklamıştır (Son Posta, 1930: 1). Partinin kapatılmasından kısa süre sonra Menemen Olayı gerçekleşmiş, bu olay hükümetin eleştiri oklarının tamamıyla basına yönelmesine neden olmuştur. Menemen Olayı nedeniyle alınan tedbirler hakkında Meclis'te yapılan görüşmede Başbakan İsmet İnönü şunları söylemiştir:

Bizim çektiğimiz sıkıntı nedir? Muhalefet havasında, tenkidatta, muhalif neşriyatta memleketin ve devlet otoritesinin çektiği sıkıntı memleket alınganlığının suiistimal edilmesidir... Fırsat ve imkanı bulunca tenkit etmek vaziyetini takınmış olan adamda

bütün şahsiyetleri, devletin bütün kanun ve kuvvetlerini ayak altına almak için hiçbir hudut tanımamaktadır. (Tutanaklar, 1931: 5).

İnönü görüşmelerde hükümetin basınla ilgili henüz bir tedbir düşünmediğini, basının tutumunun nasıl hareket edilmesi gerektiği bakımından belirleyici olacağını ifade etmiştir (Tutanaklar, 1931: 5). Görüşmelerde bir milletvekili, basının olaydaki rolünü şu sözlerle dile getirmiştir:

Beş kuruşa Milliyet satılır, beş kuruşa Vakit, Akşam, Cumhuriyet satılır. Rejimi kuvvetlendiren bu gazeteler beş kuruşa satılır. Hakimiyet okunmaz, fakat iştiririz ki filan yerde Yarın gazetesini kapışmışlar, yüz kuruşa satılmış. Bunun akıbeti budur. 31 Martı bunlar çıkardılar, mütarekede istiklal harbinde aleyhimize kuvvet sevk edenler bunlardır. Şeyh Sait isyanını çıkaranlar bunlardır. Bu günkü Derviş Mehmedî de bunlar çıkarıldı. Binaenaleyh efendiler asıl bunlara çare bulmak lazımdır... (Tutanaklar, 1931: 9).

Yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere iktidar açısından muhalif basının anlamı oldukça yüküldür. Buna göre basın, 31 Mart 1909'da irticaya destek vermiş, Millî Mücadele döneminde Kuvâ-yi Milliye'nin karşısında yer almış, Şeyh Sait İsyanı ve Menem bu gazetecilerin ortak noktası Millî Mücadeleye katılmamaları, "milli heyecana iştirak etmek fazileti noksan olan adamlar" olmalarıdır (Tutanaklar, 1931: 24). Bu suçlamanın hedefi olan *Yarın* gazetesi başyazarı Arif Oruç, gazetesinde askerlik yaptığına ve Millî Mücadele'ye katıldığına dair belge yayımlamıştır.

Resim 2. "Vatan haini" suçlamasına karşı Arif Oruç'un yazısı (1931: 1).

İnönü görüşmelerdeki ilk konuşmasında, basına karşı mevcut tedbirlerin yeterli olmadığını ve milletvekillerinin basına ilişkin fikirlerini dinlemek istediğini belirtmiştir. Bu sözlerden, milletvekillerinin görüşleri doğrultusunda bir kanun hazırlanacağı anlaşılmaktadır. Ancak aynı oturumda yaptığı ikinci konuşmasında, kanun teklifinin hazır olduğunu söylemiştir (Tutanaklar, 1931: 38). Dolayısıyla önerge gerekçesiyle yapılan bu görüşmelerin basın özgürlüğünü önemli ölçüde kısıtlayacak *Matbuat Kanunu*'na basını/kamuyunu hazırlamak olduğu söylenebilir.

Matbuat Kanunu'nun komisyon raporlarında, basının “asıl vazifesine dönmesi” gerektiği, “nafiz”, “feyizli”, “yüksek” vazifesinden zaman zaman ayrılarak “nizamsızlık” oluşturduğu, basın hürriyetinin suistimal edildiği ve bunun “ciddi endişelere” neden olduğu belirtilmiştir. Raporla “sorumluluk, hürriyetin teminatıdır” ifadesi kullanılmış, basın hürriyetinin, devletin hürriyeti ve otoritesine tercih edilemeyeceği vurgulanmıştır (Tutanaklar, 1931: 387).

Matbuat Kanunu görüşmeleri kısa sürede tamamlanmıştır. Görüşmelerde en kapsamlı konuşma, Başvekil İsmet İnönü tarafından, Kanunun en önemli maddesi olan 50.madde üzerinde yapılmıştır. İnönü konuşmasında gazetele- rin kapatılmasını gerekçelendiren “memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyat” ifadesinin ne anlama geldiğini anlatmış, bu yayınların “muhtelif ahval ve şerait altında tahmin olunamayacak ve sayılamayacak kadar çok olabileceğini” belirtmiştir. İnönü bir öncelikler sıralaması yaparak 50.madde kapsamına girecek konuları örneklemiştir. Rejimin müdafaası başlıca görev kabul edildiğinden Cumhuriyet'e karşı yayınlar ilk sıradadır. Diğer unsurlar şöyledir: “Büyük Millet Meclisi'nin itibarı, mebuslar, Devlet Reisi, milli vahdet, ordu, zabıta kuvvetleri, polis, jandarma vs., günün şartlarına göre mali meseleler ve yabancıların bu kapsamdaki neşriyatları”. İnönü, bu unsurların birdenbire akla gelen meseleler olduğunu belirterek 50. maddenin kapsamını şu sözlerle genişletmiştir:

Eğer bir memleket hayatında umumi siyasete dokunacak mevzuları kamilen evvel- den keşfetmek mümkün olsaydı belki saymak daha kolay olurdu. Fakat saydıklarımın haricinde nice ihtimalat vardır ki onlar üzerinde şimdiden bir tarif yapmaya imkan yoktur... Saydığım ihtimaller haricinde birçok mevzular hükümetlere bu salahiyeti tatbik etmek için vazife verecektir. Bunları tasrih edemem [belirtemem] (Tutanaklar, 1931: 375).

Matbuat Kanunu ile gazete çıkarmanın da zorlaştırıldığı görülmektedir. Dönemin Anayasası'na göre milletvekili olabilmek için “Türkçe okuyup yazabilmek” (www.resmigazete.gov.tr, 1924) yeterlidir. Ancak *Matbuat Kanunu*'nda gazetelerin yazı işleri müdürü ve başyazarının yüksek okul mezunu,

sahibinin ise yüksek okul ya da lise mezunu olması şartı getirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, 1931). Diğer taraftan Millî Mücadele döneminde muhalif yayın yapanlar ve rejim karşıtı fikirleri nedeniyle mahkumiyeti bulunanların gazete çıkaramayacakları belirtilmiştir (Tutanaklar, 1931: 363).

Matbuat Kanunu'ndan ilk etkilenen gazete, muhalif *Yarın* gazetesidir. Başyazar Arif Oruç belirtilen şartları taşımadığından gazetecilikten ayrılmış, *Yarın* gazetesi kanun yürürlüğe girdikten bir ay sonra kapanmıştır.

“Yarın,, neşriyatını tatile karar verdi
Yeni matbuat kanunu, tatbikat tecrübelerinden sonra tadil edilecek olursa tekrar neşriyata başlayacağımızı karilerimize vadeyleriz

Resim 3. Matbuat Kanunu'nun ardından *Yarın* gazetesinin kapanma haberi (1931: 1).

Resim 4. Gazeteciliği bırakmasının ardından Arif Oruç'la ilgili haberler (Son Posta, 1931, s.1).

1931'de yürürlüğe giren *Matbuat Kanunu*'nda ilk değişiklik, 1938'de yapılmıştır. Parti/devlet özdeşliğinin resmîyet kazandığı ve otoriter bir rejimin sürdüğü bu dönemde basın tümüyle siyasi iradenin kontrolü altındadır. 1938 değişikliği ile gazete ve mecmua çıkarıcılara beyannameye ilaveten ruhsatname alma ve bankaya teminat yatırma zorunluluğu getirilmiştir. Gazete ve mecmua sahiplerinde olması gereken koşullara “su-i şöhret sahibi olmak” hükmü ilave edilmiştir; böylece Hükümet tarafından “kötü bilinen kişiler” gazete veya dergi çıkaramayacaktır. Yapılan bir diğer değişiklikle okullar, enstitüler ve fakültelerde “disiplini bozacak mahiyetteki vakaların” yayımlanması yasaklanmış, bu tip haberler için mahallin en büyük mülki amirinden izin alma zorunluluğu getirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, 1938). Aynı yıl,

“matbuatı milli maksatlar uğruna uyanık ve toplu halde bulundurmak, Cumhuriyet'in menfaatlerine hadim kılmak” hedefine yönelik *Basın Birliği* kurulmuştur (Tutanaklar, 1938: 402).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte basının hareket alanı daha da kısıtlanmıştır. 1940'ta kabul edilen *Örfi İdare Kanunu* ile askeri makamlara gazeteleri, matbaaları kapatmak ve gerektiğinde sansür koymak yetkisi verilmiş, (www.tbmm.gov.tr, 1940) böylece gazeteler bir taraftan *Matbuat Kanunu*'nun 50. maddesi, diğer taraftan *Örfi İdare Kanunu* hükmünce kapatılmaya başlanmıştır. 1940-1945 dönemindeki kapatılma kararları incelendiğinde iktidarın iki yolu da kullandığı görülmektedir. 1941-1944 yılları arasında gazete ve dergiler 21'i süresiz olmak üzere toplam 87 kez kapatılmıştır (Güvenir, 1991: 120-123). Bunların yüzde 56'sı Örfi İdare, yüzde 44'ü Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleşmiştir.

1940'da *Matbuat Kanunu*'nda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Kanun gerekçesinde, mevcut kanunla ferdi hakların korunduğu ancak “milli vahdet, emniyet ve ahenge aykırı gelebilecek neşriyata” (Tutanaklar, 1940: 154) yönelik düzenleme bulunmadığı, bu nedenle değişikliğe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. 30.maddede yapılan değişiklik ile “milli hisleri inciten ve bu maksatla milli tarihi yanlış gösteren yazılar” yasaklanmıştır (Tutanaklar, 1940). *Ceza Kanunu*'nda yer alan ve 50. madde ile de kolaylıkla gerekçelendirilebilecek “milli hisleri incitme” eyleminin *Matbuat Kanunu*'na ilavesi, hükümetin savaş koşulları gerekçesiyle basını daha da baskı altında tutacağını bir işareti olarak gözükmektedir. Basın, bu değişiklik karşısında da sessizliğini korumak zorunda kalmış, konuya ilişkin haberler gazetelerde yorumsuz yer almıştır. Bu konuda tek başyazı Zekeriya Sertel'e aittir. Sertel, o dönemde pek çok gazeteci gibi muhalif kimliğinden oldukça uzaktır. Sertel şunları yazmıştır:

Türkiye Cumhuriyeti demokrasi sistemini kabul etmiştir ve Refik Saydam hükümeti memlekette matbuat hürriyetini mukaddes bir anane haline getirmeye azmetmiştir... Türk matbuatı dünyanın en hür matbuatından biri olarak kalmıştır... Maddelerdeki müphemiyeti hükümetin hüsnüniyetine bağışlayabiliriz (Tan, 1940: 6).

Oysa Sertel, bu yazısından 10 yıl önce, ‘dördüncü kısa özgürlük dönemi’ olarak nitelediğimiz 1930'da, basınla ilgili düşüncelerini daha açık ve cesur şekilde dile getirebilmiştir:

Hükümet ‘mali vaziyetimiz iyidir’ diyor, tüm gazeteler hep bir ağızdan ‘mali vaziyetimizi fena göstermek bir cürümdür’ diye bağıryorlar. Ertesi gün hükümet harici borçlarını ödeyemeyecek halde bulunduğunu ilan ediyor. Bu defa gazeteler ‘mali vaziyetimiz harice olan borçları ödemeye müsait değildir, Avrupa bize yardım etsin’ diyor. Bu mutlak ağız birliği, bu mutlak teslimiyet, memleketi hep aynı suretle düşünen bir mektep haline getirdi.. Matbuat muhitini teneffüs edilemez hale getirdi... Boğuluyoruz: biraz hava istiyoruz (Son Posta, 1930: 3).

Savaş süresince basına uygulanan baskı, yıldırma, yasaklamalar ve hükümet tarafından talimatla yayımlatılan haberler pek çok anı kitabında tamlıklarla ve örnekleriyle yer almıştır.⁴ Örneğin 1941'de *Akşam* gazetesine gönderilen bir talimat şöyledir:

17.12.1941 tarihli *Akşam* gazetesinin dördüncü sayfasında intişar eden bulmacanın dolu kareleri gamalı haçı göstermektedir. Bunun tesadüfen bu tarzda vücuda gelmesi mümkün olsa bile birçok okuyucular tarafından muhtelif tarzda mütalaa ve telakki edilmesi tabiidir. Okuyucular tarafından yanlış telakkilere meydan verecek şekil ve yazıdan çekinilmesini tavsiye ederim (Otmanbölük, 1986: 222).

Resim 5. Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından gamalı haça benzetilen bulmaca (Akşam, 1941: 6).5

1942'de bir başka talimatta ekmek, odun, kömür ve et yokluğundan “şikâyet kılıklı neşriyat” yasaklanmış, aynı yıl bir gazetede yayımlanan başlık için “zevksiz ve telaş verici” ifadesi kullanılmıştır (Otmanbölük, 1986: 222). *Akbaba* dergisi sahibi Yusuf Ziya Ortaç, 1940'ta *Matbuat Umum Müdürlüğü*'ne gönderdiği bir özür telgrafında şunları yazmıştır: “Bir mizah gazetesinin yapacağı en hafif şaka, nihayetinde memleket menfaatine muhalifse derhal susarız.” (akt. Güvenir, 1991: 210). Gazete ve dergilerin kapatılması ve yeniden açılması ağır mali yüklerle neden olduğundan bu dönemde basın mensuplarının sansür konulmasını dahi istedikleri bilinmektedir (Güvenir, 1991: 211).

CHP, 1943 sonlarında basın konusunda alınacak tedbirlere ilişkin bir komisyon oluşturmuş ve 1930'lardan sonra ilk kez “muhalif basın” ifadesini kullandığı bir rapor hazırlamıştır (BCA, 1944). Komisyonun amacı “basın ve

4 İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetin uygulamalarına dair literatürde en çok atıfta bulunulan yazar bu çalışmada 1945-1947 dönemi yazılarını incelediğimiz Nadir Nadi'dir (1965).

5 Bulmaca, *Akşam* gazetesinin 6.sayfasında yayımlanmıştır. Belirtilen kaynakta yazım hatası olabilir.

yayın faaliyetlerinin daha yapıcı ve faydalı hale getirilmesidir" (BCA, 1944: 2). Bu doğrultuda gazete ve dergilerin "milli hayatın, Kemalist rejimin ve Türk devletinin pekişmesindeki" rolü vurgulanmış, "yapıcı bir milli basın" hedeflenmiştir. Raporda "devletin umumi siyasetine uygun olmayan yazıların" yayımlandığı ifade edilmiştir. Hükümetin neden sansür istemediği şu sözlerle açıklanmıştır: "Matbuatın serbest kalması... zararlı fikir ve temayüllerin ifade olunamadıkları takdirde görülen sathın altında işleyerek rejimin ve devletin temellerini oymak sureti ile mucip olabileceği tehlikeyi önlemek bakımından zaruretler" (BCA, 1944: 3-4). Görüldüğü üzere aslında fiilen uygulanan sansüre Anayasa'da yer verilmemesinin nedeni, muhalif yayın organlarının tespit edilmek istenmesidir. Raporda çözüm önerisi olarak hükümetin 50. maddeyi "müsamahasız" kullanması gerektiği ifade edilmiştir (BCA, 1944: 3-4). Raporda ayrıca "müspet/menfi tenkit" tanımları yapılmış, menfi tenkit tanımı içinde "devlet ve hükümet işlerinin kötü gittiğinden bahsediş" ifadesi yer almıştır (BCA, 1944: 5). Raporun basında desteklenmesi o dönem için şaşırtıcı değildir. 1930'lu yılların muhalif gazetesi *Son Posta*'daki başyazıda, yazı ve ifade hürriyeti konusunda baskının "lüzumlu" olduğu ifade edilmiş ve rapor şöyle değerlendirilmiştir: "Raporun neticesi milli matbuat lehine çıktı... Milli matbuat... Kemalizm ideolojisinden mana alan sağsız, solsuz, halis Türk fikridir... Matbuat, bu rejimin çocuğudur" (1944: 1). *Cumhuriyet* başyazarı Nadir Nadi de yazısında "Milli Şef'in önderliğindeki Türk basınında" makamların uyanık olması, basın faaliyetlerinin tamamının kontrol edilmesi ve basının "kötü niyetli" kişilerden temizlenmesi gerektiğini savunmuştur (Cumhuriyet, 1944: 1). Rapora ilişkin tek eleştiri *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman'dan gelmiştir. Yalman, menfi/müspet tenkit ayırımının muğlak olduğunu savunduğu yazısında 50. maddeye de atıf yaparak şunları söylemiştir: "Hükümetin umumi siyasetine uygunluk ve hükümetin itibarını sarsmak gibi ölçü kullanılacak olursa... bunun manası da münakaşa hürriyetinin ortadan kalkmasından, ancak şekli muhafaza var gibi gösterilmesinden ibarettir." (Vatan, 1944: 1). *Vatan*, *Tan* ve *Tasvir* gazetelerinde 1944 ortalarından itibaren başlayan benzer eleştiriler nedeniyle üç gazete de kapatılacak, 23 Mart 1945'e kadar yayımlanmalarına izin verilmeyecektir (Toker, 1970: 33).

1944'te ayrıca, parti müfettişlerinin hazırladıkları raporlar doğrultusunda "parti prensiplerine aykırı neşriyatta bulunan gazete ve mecmuaların himaye edilmemesi, bu yolda yazı yazarların öğretmenlik gibi fikir yayıcı işlerde kullanılmaması, devlet daireleri ile müesseselerinin abone olacakları gazete ve mecmuaların parti tarafından tespit edilmesi" kararları alınmış, basın konusunda mevcut politikanın devam etmesi gerektiği belirtilmiştir (BCA, 1944: 10). Bu dönemde dikkat çekici bir uygulama da, CHP İstanbul İl İdare

Heyeti Başkanı Fikret Sılay tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne dzenli olarak gnderilen basın raporlarıdır. 1944 yılı Mayıs ve Kasım ayları arasında 15 gnlk hazırlanan raporlarda, hkkmet politikalarını konu eden yazı ve haberler mercek altına alınmıştır (BCA, 1944).

Görldüğü üzere 1945'e girilirken hkkmetin basın politikasında bir değişim planı bulunmamaktadır. Bilakis daha sıkı denetim temayülüne işaret eden kararlar alınmıştır. Hkkmetin basın politikasındaki yönünü dış politik gelişmeler değiştirecek ve zoraki demokrasi dönemi 1945 itibarıyla başlayacaktır.

Demokrasiye Geçiş Dönemi ve 50. Madde: 1945-1947

1945'te, "demokrasi ve hürriyet zaferi" şeklinde nitelenen Birleşmiş Milletler Anayasası Meclis'te kabul edilmiştir (Tutanaklar, 1945: 160). Türkiye, "hürriyetseven milletler" (Tutanaklar, 1945: 160) arasındaki bu yeni konumunu muhafaza etmek durumundadır. Bu koşullarda tek parti yönetiminin ve otoriter rejimin sürdürülemeyeceği açıktır. Dolayısıyla Türkiye'nin önündeki ilk değişim zorunluluğu ideolojik ve siyasal düzeydedir. 1945'le başlayan dönem, demokrasi ve özgürlük söyleminin etkisiyle yaşanan bir değişim, hkkmetin deyimiyle bir "liberalleşme" sürecidir (Tutanaklar, 1946: 299). Bu süreç, çok partili rejime geçişle başlamış, Matbuat Kanunu değişikliği ile devam etmiştir.

1945'te Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs talepleri Türkiye'nin ABD tarafında yer almasına gerekçe oluşturmuş, ancak bu tercih Türkiye'nin karşısına hem ekonomik hem de ideolojik yeni zorunluluklar çıkarmıştır. Türkiye'ye özgü devletçilik anlayışından uzaklaşılarak piyasa ekonomisinin desteklenmesi, iktisadi bağımsızlığu tartışmalı hale getiren hibe ve yardımların kabulü, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası parasal sistemlere üyelik bu ekonomik zorunlulukların ilk adımları olarak gözükmetedir. Bu adımlar Türkiye'de savaş döneminde güçlenmeye başlayan egemen sınıfların çıkar ve beklentilerini de karşıladığından olduğu hızlı atılmıştır. Diğer taraftan ABD'nin ideolojileri de hızla dolaşıma girmiş, 1946 itibarıyla anti-komünizm ve muhafazakarlık Türkiye'de yükselen iki ideoloji olmuştur. Tüm bu değişim unsurlarının ortak söylem zemini demokrasidir. 1945 itibarıyla Türkiye'de demokrasi, adeta her derde deva bir kurtarıcı olarak en çok kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. 1945 sonrasını "mefhum anarşisi dönemi" olarak niteleyen Nadir Nadi'ye göre demokrasi ile birlikte "hürriyet" ve "sosyal adalet" kavramları da bu dönemde gündemden hiç dışmemiştir (Cumhuriyet, 1945: 1).

Resim 6. *Cumhuriyet* gazetesinde demokrasi tartışmaları ile ilgili bir karikatür (1945: 1).

1945 ile birlikte hükümet, demokrasi rejimi hedefi ve demokratik gelişme vaadi ile hareket etmeye başlamıştır. İktidarın demokratikleşme çabasının ilk görünümülerinden biri, basına karşı müsamahalı bir yaklaşım içine girmiş olmasıdır. Ancak 1931'den itibaren uzun bir sessizlik dönemine giren basında bu tavır değişikliğine karşı güvensizlik ve genel bir tedirginlik hali söz konusudur. Bu durumun 1947'ye kadar devam ettiği Nadir Nadi'nin bir yazısında şu ifadelerle yer almıştır: “Bugün ulu orta tenkitler savuran bir adama halâ bir nevi kahraman gibi bakılıyor. Çünkü yarın bu adamın bir bahane ile zindana tıklılmayacağından orada inim inim inilemeyeceğinden kimse emin değildir” (*Cumhuriyet*, 1947: 3).

Cumhuriyet gazetesinde basın özgürlüklerinden ilk kez 21 Şubat 1945 tarihinde Amerikalı gazetecilerden oluşan “Hür Basın Komisyonu”nun⁶ Türkiye ziyareti haberi ile bahsedilmiştir. Komisyon üyeleri, Başbakan Şükrü Saracoğlu ile yaptıkları toplantıda, basın hürriyetinin gelişmesi yolunda çaba gösterilmesi ve tüm ülkelerde gazetecilerin özgürce haberlerini yayımlayabilmeleri amacıyla yola çıktıklarını belirtmiş, basın hürriyetinin demokrasinin esası olduğunu vurgulamıştır. Komisyonun dile getirdiği en önemli mesaj, basın üzerindeki devlet nüfuzunun kalkması temennisidir. *Cumhuriyet* gazetesinde bir haber metni olarak bu sözlere yer verilmiş, ancak aynı gün yayımlanan bir değerlendirme yazısında bu görüşlerin paylaşılmadığı ifade

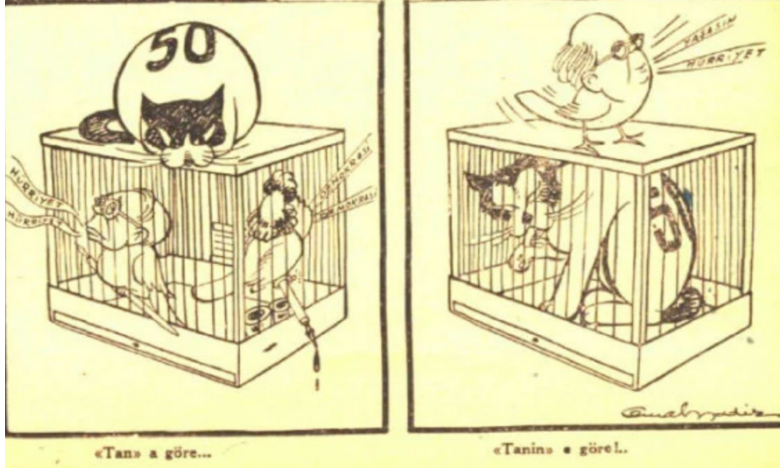
6 Komisyon'un adı Freedom of the Press Committee yani “Basın Özgürlüğü Komitesi”dir. Ancak gazetede bir temenniden olsa gerek “Hür Basın Komisyonu” olarak anılmaktadır.

edilmiştir (Cumhuriyet, 1945: 1-4). Yazıda, basının sorumluluğunun, basın özgürlüğünden daha önemli olduğu vurgulanmış, hür basının toplumu zehirleyen kötü bir silah olarak kullanıldığından bahsedilmiştir (Cumhuriyet, 1945: 1). *Cumhuriyet* gazetesinde o dönemde basın özgürlüğüne ilişkin yazılarda, Türkiye'nin devlet otoritesini koruyan özel konumu vurgulanmaktadır. Bu nedenle her rejimin basın hürriyetini kendi şartlarına göre değerlendirmesi gerektiği savunulmuştur. Nadir Nadi bir yazısında “bizim hürriyetimiz ithal malı değildir” ifadesini kullanmış, Türk basınına diğer ülkelerde olduğundan daha az hür sayanların hükümete karşı “haksızlık” ettiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 1945: 1).

13 Haziran 1945'te Celal Bayar'ın hazırladığı bir önerge ile basında ilk kez 50. madde tartışmaları başlamıştır. Önergede, gazete kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'ndan alınarak mahkemelere verilmesi ve yeni çıkacak gazeteler için araştırma süresinin beyanname verildikten sonra bir ayı geçmemesi teklif edilmektedir (Cumhuriyet, 1945: 1). Teklif, Meclis'in tatile girmesi nedeniyle görüşülememiştir. *Cumhuriyet* gazetesi bu tartışmalarda da yine hükümetten yana tavır almıştır. Ancak 1945 öncesi yayımlanan yazılarla kıyaslandığında temkinli bir eleştiri tonuna da rastlamak mümkündür. Konuya ilişkin ilk yazısında Nadir Nadi, 50. maddeden çok daha mühim meseleler olduğunu, maddenin Anayasa'ya aykırılığının tartışılmasının “milli menfaatlara zarar verdiğini” ifade etmiştir. Nadi, muhalif basında yer alan eleştirel yorumlara karşı hükümetin müdahale etmesi gerektiği görüşündedir:

Geçen sene hafifçe öksüren bir gazete neden kapatılıyordu? Şimdi nara atanlara niçin ses çıkarılmıyor? Saracoğlu'nun gazetelere karşı tatbik ettiği şiddet metoduna zaten lüzum yoktu. Bu metottan tam San Francisco konferansı sırasında vazgeçilmesi fena bir tesadüf olmuştur. Buna bakarak şimdiki hükümeti oportünizm yapmakla töhmetlendirmeye çalışanlar bulunabilecektir (Cumhuriyet, 1945: 1).

50. maddenin gündeme gelmesi basında fikir ayrılıklarına neden olmuştur. Muhalif basın, konuyu özgürlüklerin savunulması açısından değerlendirmiş, 50. maddenin kaldırılması gerektiğini yazmıştır. *Cumhuriyet*'in de aralarında olduğu hükümete yakın gazetelerde ise “milli” kavramıyla nitelenen bir hürriyet anlayışı savunulmuştur. 50. maddenin *Cumhuriyet* gazetesi ve benzer konumda yer alan basında bir anlamda kabullenildiği ve meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. 1945 Aralık ayında *Tan* gazetesine yapılan saldırı sonrasında yazdığı başyazıda Nadir Nadi, *Tan* olayını 50. maddede yer alan ifadeyle “Türk halkının umumi siyasete aykırı yayınlara reaksiyonu” şeklinde değerlendirmiştir (Cumhuriyet, 1945: 1).

Resim 7. 50. maddeye ilişkin basında farklı görüşleri anlatan bir karikatür (Cumhuriyet, 1945: 1).

1945 yılı Aralık ayında Başbakan Şükrü Saracoğlu, son aylarda 50. madde-nin uygulanmadığını ve mecbur kalınmadığı sürece de uygulanmayacağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 1945: 3). Esasen Nadir Nadi de yazılarında sıklıkla hükümetin neden bu yetkiyi kullanmadığını sormaktadır. Eylül ayında yazdığı bir makalesinde “dört aydır alıp yürüyen bu muhalefet havası neden” diye sormuş, Kasım ayında “5-6 ay öncesine kadar bizde muhalefet diye bir şey yoktu” sözlerini kullanarak zoraki demokrasiye geçişin başlangıcı sayılabilecek aynı tarihi işaret etmiştir. Bu tarih, San Francisco Konferansı'nın düzenlendiği tarihtir.⁷ Nadi, bu nedenle süreci “San Francisco markalı demokrasi modası”, “San Francisco tuğralı hürriyet fermanı” nitelemeleriyle anlatmıştır. Hükümetin Konferans'a katıldıktan sonra “basının dizginlerini koyuverdiğini” (Cumhuriyet, 1945: 1) yazmıştır.

Hükümetin basına gösterdiği müsamahanın kaynağında San Francisco Konferansı'nın payının olduğu bir gerçektir. Konferansta dile getirilen özgürlükler konusu muhalif basında da sıklıkla yer almaktadır. Ancak yukarıda Türkiye ziyaretinden bahsettiğimiz Basın Özgürlüğü Komitesi'nin Konferans'ın son günlerinde hazırladığı raporun da, hükümeti harekete geçirdiği söylenebilir. Komisyon'un hazırladığı rapor, ABD Başkanı Truman'a da sunulmuş, ABD basınında rapor doğrultusunda basın özgürlüğüne ilişkin yorum ve haberler yer almıştır. Türk basınında ise raporla ilgili haber ve değerlendirmelere tümüyle yer verilmemiştir. İşte bu gerekçeyle, ABD Savaş Enformasyon Dairesi Direktörü G.H. Damon tarafından Başbakan Şükrü Saracoğlu'na rapor özetinin bir kopyası, ABD basınında yer alan haberler ve

⁷ San Francisco Konferansı 25 Nisan 1945-26 Haziran 1945 tarihleri arasında toplanmıştır.

General Eisenhower'ın Basın Özgürlüğü Komitesi Başkanı W. Forrest'a yazdığı mektup gönderilmiştir. Damon mektubunda "bu haberlerden hiçbiri, Ankara gazetelerinde yer almadı" ifadesini kullanmıştır. Saracoğlu'na gönderilen rapor özetinde, "birçok hükümetin savaş güvenliği bahanesiyle basını siyaseten kontrol ettiği ve hükümet başkanlarının kendi ülkelerindeki basın özgürlüğünün geleceğı konusunda gayri samimi sözler dışında bir şey söylemedikleri" tespiti yer almaktadır. Haber örneklerinde ise, kalıcı barış için basın özgürlüğünün bir teminat olarak BM Anlaşması'na dahil edilmesi gerektiğı ifadesi yer almaktadır (BCA, 1945: 1-4).⁸

Celal Bayar'ın 1945'teki önergesinden tam bir yıl sonra 13 Haziran 1946'da *Matbuat Kanunu*'nun 50. maddesinin değiştirilmesine ilişkin kanun teklifi Meclis'e gelmiştir. Aynı oturumda 1938'de rejime uygun bir basın yaratılması amacıyla hazırlanan *Basın Birliğı Kanunu*, "mesleğın serbestçe gelişimine uygun olmadığı" gerekçesiyle kaldırılmıştır. 50. maddede yapılan değışiklik şöyledir:

Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yoluyla işlendiğı takdirde mahkemece, cürmün gerektirdiğı ceza ile birlikte gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına karar verilir. Yetkili mahkeme hükümden önce dahi kovuşturmanın her derecesinde gazete veya mecmuanın kapatılmasına karar verebilir. Şu kadar ki kapatma süresi birinci fıkrada yazılı surenin yukarı haddini geçemez. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın yayımına devam edenler hakkında 18.madde hükmü uygulanır. Böylece kapatılan gazete veya mecmuanın sorumluları kapatma süresi içinde başka bir adla gazete veya mecmua çıkaramazlar (www.resmigazete.gov.tr, 1946).

Bu değışiklikle gazete ve mecmuaların kapatılması usulü kaldırılmamıştır. 1946'ya kadar Bakanlar Kurulu tarafından verilen kapatma kararı, mahkemelere devredilmiştir. *Ceza Kanunu*'nda tanımlanan suçlar basın yoluyla işlendiğinde mahkemeler gazetelerin kapatılması kararı verebilecektir. 50. madde değışikliğinin komisyon raporları ve Meclis'teki görüşme tutanakları değerlendirildiğinde hükümetin 1931'den itibaren uygulanan 50. madde nedeniyle kendisini savunma çabası içinde olduğı görülmektedir; kanunun, 1931 koşullarında zorunluluk nedeniyle hazırlandığı vurgulanmış, "memleketin umumi siyaseti" kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Kanun gerekçesinde, 50. madde değışikliğinin uygulamada yaratacağı sorunlara dikkat çekilmiştir. Memleketin umumi siyasetinin ne olduğunu bilen tek makamın Bakanlar Kurulu olduğı, adli mercilerin karara varmak için Bakanlar Kurulu'na başvurarak mütalaasını almak zorunda kalacağından bahsedilmiştir. Bu nedenle "memleketin umumi siyasetini" koruduğı belirtilen *Türk Ceza Kanunu* maddeleri gerekçede sıralanmıştır. Buna göre, TCK'nun 125, 127, 128, 132,

8 Orijinali Fransızca olan belgenin çevirisi için Alper Altuğ'a teşekkür ederim.

133, 137, 140, 141, 142, 143, 146, 149 ve 155. maddelerinin memleketin dahi- li ve harici emniyetinin konu edildiği maddeler olduğu ve kapatma kararının bu maddelere göre verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla hükümet hem mahkemelere yol göstermiş hem de “memleketin umumi siyaseti” ifadesinin sınırlarını net bir şekilde belirlemiştir. İçişleri Komisyonu raporunda 50. madde “ölü bir madde” şeklinde ifade edilmiştir. Raporda, “normal haller yaklaştıkça” maddenin uygulanmasına gerek kalmadığı ve kanunların liberal esaslara göre düzenlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca Hükümetin siyasi parti ve fikirlerin geliştirilmesinden yana olduğu, muhalif fikirler nedeniyle gazetelerin kapatılmasının istenmediği belirtilmiştir. Adalet Komisyonu raporunda ise kanunların hazırlandığı zaman ve karşılanmak istenen ihtiyaç doğrultusunda tanzim edildiği ilkesine dikkat çekilmiş, siyasi ve sosyal yeni bir düzenin amaçlandığı bu dönemde 50. maddeye ihtiyaç kalmadığı ifade edilmiştir. Rapora göre, 50. madde son zamanlarda “hürriyetin geniş anlayışına dayanan müsamaha ile” uygulanmaktadır. Hükümetin 50. maddeye rağmen gazetelere neden müsamaha gösterdiği şu sözlerle anlatılmıştır:

Aylardan beri görüyoruz gazetelerimiz istedikleri şekilde kendi zihniyetlerine uygun bir tarzda neşriyat yapıyorlar hem de bazıları çok ağır yazıyorlar. Fakat Hükümetçe tolerans gösteriliyor ve bir gazete kapatılmıyor. Halbuki Hükümet pekala bu gazetelere 50.maddeyi tatbik edebilirdi de. Amma bunu yapmamıştır. Zira bir İnkılap Partisi olan CHP, demokrasiyi gerçekleştirmeyi kendisine bir vazife bilmektedir. Ve bunu bir şiar edinmiştir. Bunun için de müsamahakâr davranmaktadır (Tutanaklar, 1946: 268).

Görüşmelerde bazı milletvekilleri 50.maddenin değiştirilmesine gerek olmadığını, gazetelerin istediklerini yazabildiklerini belirtmiştir (Tutanaklar, 1946: 272). 50. maddenin değiştirilmesini istemeyen bir milletvekili şu sözleri söylemiştir: “Hükümetin elinde bir silah olması lazımdır. Memleketin mevcudiyetine karşı cephe almış olan ve kurşundan daha ağır yazanlara karşı bu silahın olmaması mesuliyetini deruhte eder misiniz [üstlenebilir misiniz]?” (Tutanaklar, 1946: 278). 50. maddenin hükümetin elinde bir silah olduğu Adalet Bakanı tarafından da şu sözlerle kabul edilmiştir: “Bizde ne şüphe vardır, ne tereddüt... Tereddüdümüz olsaydı elimizden böyle bir silahı bırakır mıydık? Tereddüdümüz olsaydı, Seçim Kanunlarını en ileri ve en demokratik hale getirir miydik?” (Tutanaklar, 1946: 285).

50. maddenin değiştirilmesi ile devam eden zoraki demokrasi döneminde Cumhuriyet gazetesinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. 1944-1947 döneminde tespit ettiğimiz bu değişimleri örneklemek dönemin anlaşılması bakımından önemlidir. Öncelikle gazetede haber değeri olmayan ya da talimat üzerine yazılan haberlere 1945 sonrasında yer verilmemeye

başlanmıştır. Örneğin İsmet İnönü'nün 1944'te manşetten yayımlanan doğum günü haberine sonraki yıllarda rastlanmamıştır.

Resim 8. 1944'te yayımlanan doğum günü haberi (Cumhuriyet: 1).

Lozan Antlaşması'nın yıldönümü haberleri de *Cumhuriyet* gazetesindeki değişimi gösterir niteliktedir. Haberlerde İsmet İnönü vurgusunun giderek azaldığı görülmektedir. 1944'te İnönü'nün fotoğrafıyla manşetten yayımlanan Lozan Antlaşması'nın yıldönümü haberi, 1945'te Türk milleti vurgusuy- la, 1946'da başyazının içinde, 1947'de küçük bir haber olarak yer almıştır.

Resim 9. 24 Temmuz 1944, 1945, 1946 ve 1947'de Lozan Antlaşması haberleri (Cumhuriyet: 1).

1945 sonrası *Cumhuriyet* gazetesinde tespit edilen ilgi çekici bir değişim de 11 Kasım haberleridir. 1943 ve 1944'te 11 Kasım, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın yıldönümü olarak bir kutlama haberiyle yer almış, 1945 sonrasında ise "matem" ifadesi kullanılarak Atatürk'ün ölüm yıldönümü anılmıştır.

Resim 10. 11 Kasım 1944 ve 1945'te yayımlanan haberler (Cumhuriyet: 1).

Cumhuriyet'in haber dili de 1945 sonrasında değişmiştir; İnönü, "milli şefimiz, cumhurbaşkanımız" şeklinde değil, adı ve soyadıyla ya da "Sayın İnönü" hitabıyla yer almaya başlamıştır. 1944'te sıklıkla yer verilen "Millî Şefin Direktifi" başlıklı haberlere 1945'te rastlanmamaktadır. İnönü'nün Meclis açılış konuşmaları 1944 ve 1945'te "tarihi nutuk", 1946 ve 1947'de ise "Meclis İnönü'nün nutkile açıldı" başlığıyla haberleştirilmiştir. 1945 öncesi verilen talimat üzerine olsa gerek İnönü'nün aynı fotoğrafının kullanıldığı, sonraki yıllarda ise farklı fotoğraflarına da yer verildiği görülmektedir.

Resim 11. 1944 ve 1945'te İsmet İnönü'nün Meclis açılış konuşması haberleri (Cumhuriyet: 1).

Resim 12. 1946 ve 1947'de İsmet İnönü'nün Meclis açılış konuşması haberleri (Cumhuriyet: 1).

1944 ve 1945'te *Cumhuriyet* gazetesinde, hükümetin resmi yayın organı konumundaki *Ulus* gazetesinde yayımlanan bazı yazı ve haberler aynen yer almaktadır. Bu uygulama da, 1946'da sona ermiştir. 1946 itibarıyla başyazılarda tek parti dönemi ve bu dönemdeki yanlış uygulama ve kararlar dile getirilmeye, hükümetin faaliyetleri eleştirilmeye başlanmıştır.

50. maddenin değiştirilmesi, basın özgürlüklerinin gelişiminde en önemli aşamalardan biridir. Yukarıda da örneklerini verdiğimiz üzere gazete ve dergilerin kapatılma tehdidinden kurtulması, ifade özgürlüğünün yolunu açmıştır. Diğer önemli aşama, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıdır. Partiler arasında mücadelenin başlaması ve DP'nin CHP'ye yönelik eleştirileri, hükümete yakın gazetelerde önce partinin açıklamalarına atfen haber metni şeklinde, daha sonra ise başyazılarda eleştiri ve yorumlar eklenerek yer almaya başlamıştır. Peki bu kez özgürlük dönemi ne kadar sürecektir? 50. madde değişikliğine rağmen hükümetin artan eleştirileri kolaylıkla kabul edemediği görülmektedir. CHP Milletvekili Faik Öztrak'ın "icap ederse yenden bir ellinci madde koyarız" (Nadi, 1956: 94) sözleri ya da Adalet Bakanı'nın 50. maddenin değiştirilmesi ile bir boşluk oluştuğu ve bunun telafisinin gerektiği (Tutanaklar, 1946: 405) ifadeleri bu izlenimi kuvvetlendirmektedir. Nihat Erim, 14 Haziran 1946'da yani 50. maddenin değiştirilmesinden bir gün sonra İnönü ile görüşmesini günlüğüne şöyle aktarmıştır:

Seçimlerin neticesi hakkında tahminler yapıldı. 'Bazı gazetelerin aşırı ve ölçsüz neşriyatı, bazı muzır propagandalar işi anarşiye götürürse' dedim. İnönü: 'Buna izin vermem. Ben ihtilalci ve kuva-yı milliyeci İsmet'im. Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç-beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübelerdir. Muvaffak olursa ne ala. Olmazsa vazgeçer birkaç sene daha eski usulde gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz (2005: 59).

İnönü'nün sözleri, hükümetin yaklaşan seçimlerle ilgili basında yer alan haber ve yazılardan rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. 21 Temmuz 1946 seçimleri sonrasında bu rahatsızlık artmış, DP'nin seçimlerin dürüst ve adil yapılmadığı iddialarıyla başlayan süreç, basın özgürlüğünün yeniden sınırlandırılmasıyla devam etmiştir. Hükümet, seçim sonuçları ile ilgili tartışmaların engellenmesi amacıyla o dönemde devam eden Sıkıyönetim mekanizmasını kullanmıştır. Sıkıyönetim'in varlığı seçimlerden üç gün sonra yayımlanan şu tebliğ ile hatırlanacaktır:

Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesiyle İstanbul gazetelerinde seçime tekaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükunet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve herhangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icabeder. Bu böyle iken bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur (Cumhuriyet, 1946: 1-3).

Tebliğin hedefinin basın olduğu görülmektedir. Tebliğde yer alan “vatandaşları şüpheye düşürücü”, “memleketin huzurunu sarsıcı” ifadeleri daha önce de pek çok örneğini gördüğümüz muğlak ifadelerdir. Haber, hükümetin yayın organı *Ulus* gazetesinde “gazetelerin tahrikçi yayın yapmasına izin verilmiyor” başlığıyla yayımlanmıştır (Ulus, 1946: 1). Bu tebliğ ile hükümet, gazeteleri kapatma yetkisini dolaylı yoldan yeniden elde etmiştir. Ancak bu kez suç oluşturacak haberlerin konusu, “memleketin umumi siyaseti” yerine seçim sonuçlarıyla sınırlandırılmıştır. Savaş döneminde olduğu gibi yasaklı haberler usulü bir anlamda yeniden uygulanmaya başlamıştır. Diğer taraftan tebliğ ile birlikte sadece basın değil, muhalefet partisi de susturulmuştur. DP seçimlerde uğradığı haksızlığı Meclis'te ne kadar dile getirirse getirsin basına yansımadığından halk bu iddialardan haberdar olamamıştır. Bir anlamda muhalefet partisi ile halkın bağı kopartılmıştır. Nitekim DP, tebliğin ardından Sıkıyönetim'in kaldırılması için Başbakanlığa müracaat etmiş, başvuru metninde şu ifadelerle yer vermiştir: “Sıkıyönetimi... uzatmak onu adeta tabii bir idare haline getirmek yurttaş hak ve hürriyetlerini daraltmak suretiyle memleketi tazyik altında ve fakat istenildiği gibi ve kolayca idare etmek temayülüne düşmüş olmaktan başka mana ifade etmez.” (Cumhuriyet, 1946: 3). DP'nin başvurusuna Başbakan Saracoğlu'nun cevabı: “Sıkıyönetim Komutanı kanunun kendisine verdiği yetkileri kullanmakta tamamen serbesttir.” şeklindedir (Cumhuriyet, 1946: 1).

Bu çerçevede 1946'da basının 'beşinci kısa özgürlük döneminin' 50. maddenin değiştirildiği 13 Haziran 1946 ve tebliğin yayımlandığı 24 Temmuz 1946 tarihleri arasında, 11 gün sürdüğünü söyleyebiliriz. Önceki dönemlerden farklı olarak bu kez seçim haberleri ve yorumlarının yazılmaması dışında Türkiye'ye özgü basın özgürlüğü devam etmektedir. Bu karar basında hükümete karşı tepkiyi büyütecek, mutedil görünen gazeteler de DP'yi desteklemeye başlayacaktır. Bu gazetelerden biri de *Cumhuriyet*'tir. Basın özgürlükleri konusunda hükümetin otoriter tavrını desteklediğini gördüğümüz *Cumhuriyet*'in yayın politikası seçimler sonrası değişmeye başlayacaktır. Nadir Nadi bu doğrultudaki ilk yazısında Halk Partisi'nin zaafalarını konu etmiştir:

Halk Partisi... Tek başına hüküm sürmenin yarattığı boşluk havası içinde zamanla gevşemiş, milli bir tehlike anında kendi iradesiyle ortaya çıkardığı komuta nizamını normal zamanda da yürüterek o nizam içinde uyuşmaya yüz tutmuştur... Bazı parti büyükleri... kendi fikirlerine karşı itirazlara tahammül edememeye başlamış ve başçavuş zihniyetiyle hareket ederek sağa sola ceza yağdırmaktan zevk almışlardır... (Cumhuriyet, 1946: 1).

1944 ve 1945'te özgürlüklerin sınırlı olması gerektiğini savunan Nadi, 1946'da hükümeti en çok da özgürlükleri sınırladığı için eleştirmiştir. Bir yazısında şunları söyler: "Nerede ise sahici demokratlığımıza bizi inandıracak kadar şeklimize şemailimize bir düzenlik geldi... düne kadar inkılabın en temiz bildiğimiz şahsiyetlerinden kuvvet aldığı halde öyle seziyoruz ki muhalefetin adı yakında gene hıyanetle bir tutulacaktır..." (Cumhuriyet, 1946: 3).

Sıkıyönetim tebliğinin gazetelerde yer almasından bir gün sonra *Yeni Sabah* ve *Gerçek* kapatılmıştır. Kapatılma nedeni, Celal Bayar'ın seçimleri eleştiren beyanatının yayımlanmış olmasıdır. Hükümeti destekleyen *Tanin* gazetesinde de aynı haber yer almasına rağmen bu gazete kapatılmamıştır. Bu çelişkili durum, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın hükümetin talimatıyla hareket ettiğinin en önemli ispatı sayılmıştır. Gazeteci ve DP Milletvekili Cihad Baban'ın konuya ilişkin soru önergesi Meclis'te 13 Eylül 1946'da görüşülmüştür. Baban konuşmasında, Örfi İdare'nin siyasi bir organ olduğunu vurgulamış, Bayar'ın açıklamasına yer veren *Tanin* gazetesinin hükümete yakınlığı dolayısıyla "fırtınanın ortasından çekilip kurtarıldığını" ifade etmiştir (Tutanaklar, 1946: 274). Başbakan Recep Peker cevabında, kapatılan gazetelerde Bayar'ın açıklamasının sadece haber olarak değil, makale ve yorum şeklinde de yer aldığı açıklamasını yapmıştır. Peker, kararın Örfi İdare tarafından verildiğini, hükümetin müdahil olmadığını vurgulamıştır.

Dönemin tanıklarından gazeteci Bedii Faik, yetkinin tümüyle hükümette olduğunu savunmaktadır. Faik anılarında, gazetesinin Örfi İdare tarafından kapatılması üzerine Peker'den yardım istemek için yaptığı görüşmeyi şöyle anlatır:

Peker bana bu akşam Ankara'ya dönüyorum, gazetenin durumuyla ilgili gereğini yapacağım demiş ve ertesi gün öğleden sonra da gazetenin açıldığı tebligatı gelmişti... Bizi İstanbul'daki Sıkıyönetim kapatıyor ama Ankara açıyordu. Yani açılış emri gibi kapanış emri de şüphe yok Ankara'nın malı idi (Faik, 2011: 144)

Eylül 1946'da *Matbuat Kanunu* bir kez daha değiştirilmiştir. Hükümetin gerekçe metninde, “amme heyecanını tahrik eden” basına karşı tedbir alınması gerektiği ifade edilmiş, bu doğrultuda yapıcı-yıkıcı basın ayırımı yapılmıştır. “Devlet ve millet menfaatlerine hadim [hizmet eden]” yapıcı basın, aksine hareket edenler, yıkıcı basın olarak tanımlanmıştır. Teklifin İçişleri Komisyonu raporunda dünyadaki basın rejimlerinin “menedici ve tahdit edici” olduğu, “başıboş bir basın rejiminin” bulunmadığı vurgulanmıştır (Tutanaklar, 1946: 329-350). Görüşmelerde basın özgürlükleri tartışılmış, Nihat Erim şunları söylemiştir: “Hürriyet kayıtlanmadığı zaman idare Hükümetin elinden çıkar ve birkaç sorumsuzun keyfine tabi kalırız. Bir senedir bazı gazetelerin vatandaş şerefine, Milli Meclisin haysiyetine, bu memleketin mukadderatı olarak tanıdığı ne varsa onlara karşı yaptıkları hücumları görerek ellerini vicdanlarına koysunlar...” (Tutanaklar, 1946: 302). Basını “siyasi sanayi” şeklinde tanımlayan Erim şu ifadeleri kullanmıştır: “Devlet bir sanayi şubesini tanzim ettiği gibi hürriyeti de tanzim edebilir. Herhalde bir siyasi sanayi olan basını da tanzim eder” (Tutanaklar, 1946: 299). Başbakan Peker de “matbuat muhitinde açılan muhalefet kampanyasından” bahsetmiş, yazıların ülkeyi anarşiye sürükleyebileceğini, kanunun da bunu önlemek amacıyla yapıldığını anlatmıştır. CHP milletvekilleri konuşmalarında Pierre Lazareff tarafından yazılan *Fransa'da Basın Rezaletleri* isimli kitaba sıklıkla atıfta bulunmuş, basının “yıkıcı, kemirici tesirinden” ve Fransa'da yaşananların ibret verici olduğundan bahsetmiştir (Tutanaklar, 1946: 314-317). Esasen kitapta Fransa'da, iki dünya savaşı arasında toplumsal, siyasal, ekonomik hadiseler gazeteci gözünden anlatılmakta, bozulmuş bir siyasal sistemin içinde basının rolü ve konumu yorumlanmıştır. Borsa manipülasyonu, dolandırıcılık, devletin sanayi kartelleriyle iş birliği, bazı basın organlarını kendi menfaatleri için desteklemesi, siyasetçiler, hakimler ve polisler arasında yapılan pazarlıklar gibi pek çok konunun yer aldığı ve bir düzen eleştirisi olan kitapta, basın da bu düzenin bir parçası olarak anlatılmıştır (Lazareff, 1945). Ancak görüşmelerde CHP'nin, kitabın içeriğinden ziyade ismine odaklandığı ve basını tehlikeli bir güç olarak eleştirdiği görülmektedir.

Yapılan değişiklikte, ruhsatname ve teminat bedeli uygulamalarının sona ermiş olması, gazete mensupları için yüksek tahsil koşulunun kaldırılması olumlu sayılabilecek gelişmeler olmakla birlikte, ruhsatname yerine beyanname gerekliliği, bu beyannamenin kontrolünün idari makamlarca yapılması,

bu makamlara gazeteleri kapatma yetkisinin verilmesi ve basın cezalarının 5 ila 10 kat arttırılması basın özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik hükümlerdir. Diğer taraftan “halkın huzurunu bozmak, heyecana düşürmek ve yalan haber” şeklinde muğlak ifadeler de kanuna eklenmiştir.

Görüşmeler beş gün süresince devam etmiş, gazetelerde yer alan yazı ve haberler eleştirilmiştir. Örneğin *İzmir* gazetesinde Cumhuriyet rejiminin anlatıldığı bir yazıda, sokağı süpüren yurttaşın hak, hürriyet ve şerefine, Cumhurbaşkanı ile eşit olduğu, bu görüşün karşısında olanların ayrımcılık yaptığı ifade edilmiştir. CHP’li bir milletvekili bu yazıya şöyle karşı çıkmıştır: “Yani Reiscumhur ile çöpçü arasında fark yokmuş... Hiçbir devlette o devletin reisi, çöpçü ile müsavi değildir, hukukta da, şerefte de müsavi değildir.” (Tutanaklar, 1946: 328). Aynı milletvekili İngiltere’de basının “imtiyazlı fuhuş” şeklinde anıldığını, gazetelere sorumluluklarının hatırlatılması, cezalarla gazete sahiplerinin “canını yakmak” gerektiğini savunmuştur (Tutanaklar, 1946: 328-329). Hatırlanacağı üzere 1931 Matbuat Kanunu görüşmeleri öncesinde de basına yönelik aşağılayıcı ifadeler kullanılmıştı. Muhalif basın kavramının yeniden gündeme geldiği bu görüşmelerde de basın, “kalem zorbalığı”, “gazete terörcülüğü”, “şirret” şeklinde nitelemelerle anılmıştır. CHP milletvekilleri basının son bir yılda “ekstra ekstra hürriyet” ortamında olduğunu ve Türkiye’de “dünyanın hiçbir tarafında görülmemiş söz ve fikir hürriyetinin” yaşandığını savunmuştur (Tutanaklar, 1946: 341).

50. madde değişikliği görüşmeleri hatırlandığında hükümetin basın özgürlüğüne ilişkin umut veren görüşlerinden geri adım attığı görülmektedir. İktidarın seçimlerin ardından hem Sıkıyönetim’le, hem de yapılan bu değişikliklerle eleştirilere karşı bir anlamda çifte tedbir aldığı söylenebilir.

Görüşmeler basında da ilgiyle takip edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi, bu değişikliklerin ardından basın özgürlüklerine ilişkin önceki dönemlerde adeta sustuklarını konuşmaya başlamıştır. Nadi, kanunu şu sözlerle değerlendirmiştir: “Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi kaldırılmış fakat hükümetin eline istediği gazeteyi istediği zaman mahvedebilecek bir başka kanun sunulmuştur. Şekilde inkılap yapar görünerek ruhta değişmemek kendi kendini aldatmak demektir.” (Nadi, 1947: 1). Doğan Nadi’nin de birinci sayfada makaleleri yer almıştır. Meclis görüşmelerini değerlendiren Doğan Nadi şunları yazmıştır: “Meclisin hazin manzaralarından belki teki şu idi. Gazeteci olup da milletvekili seçilenlerden hiçbiri bu kanunun aleyhinde bulunmadı. Bu bir meslek ve memleket ayıbıdır” (Nadi, 1946: 1). Nadir Nadi ise özellikle Nihat Erim’in konuşmasını eleştirmiş, parti içinde benzer görüşlere sahip olanları “modern yobazlar” şeklinde nitelemiştir. Nadi şunları yazmıştır:

Böyle kanunlar çıkarıp gazetelerin dilini kesmekten başka çare kalmıyor demek!... Bir senelik hürriyet tecrübesi matbuat ahlakımızın bozukluğundan ziyade Halk Partimizin zaafalarını ortaya koydu. Yıllardan beri tek başına memleketi idare eden halk murakabesinin dışında yaşayan hatta kendi bünyesi içinde bile fikir hürriyetine tahammül edemeyen bu parti şimdi baskı rejimine dönmek suretiyle tekrar kenetlenmeye çalışıyor... Basın hürriyetlerinin devamı bu adamları korkuttu (Nadi, 1946: 1-3).

DP de iktidarın basına karşı tutumunu eleştirmiş, Celal Bayar bir açıklamalarında “Onların çekindikleri iki şey vardır: Matbuat hürriyeti ve halkla temaslarımız.” ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet, 1946: 1). Kasım 1946'da Sıkıyönetimin altı ay uzatılması görüşmelerinde de DP, hükümetin sıkıyönetimi uzatmak istemesinin iki sebebinin, halkın İstanbul'da miting yapmasının önlenmesi ve istediği zaman gazeteleri kapatması olduğunu savunmuştur (Cumhuriyet, 1946: 1).

17 Aralık 1946'da Örfi İdare Komutanlığı tarafından bazı parti, cemiyet, gazete ve dergiler kapatılmıştır. Tebliğe göre, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İşçi Kulübü, bu partilerin fikirlerini yayan *Sendika*, *Ses*, *Nor*, *Or*, *Gün*, *Yığın*, *Dost* gazete ve dergileri, “memleketin siyasi ve hukuki nizamını bozmak yolunda propaganda yapan” *Yarın* gazetesi, “irticai mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı görülen *Büyük Doğu* dergisi kapatılmış, komünist propagandası yapan yazıların basılması yasaklanmıştır (Cumhuriyet, 1946: 1-3).

1947 yılı itibarıyla *Cumhuriyet* gazetesinde hükümet eleştirilerine daha açık yer verilmeye başlandığını görüyoruz. Bu eleştiriler ilk aylarda hükümet muhalif isimlerin açıklamalarının haberleştirilmesi şeklindedir. Örneğin Hikmet Bayur'un basın özgürlüklerine yönelik sözleri *Cumhuriyet* gazetesinde birinci sayfada yer almıştır: “Prestijini korumak bahanesiyle basın hürriyetini tahdit etmek isteyen bir hükümet aynı zamanda benim için ne düşünülürse düşünülün umurumda değildir, yetişir ki bu yüzüme karşı ifade edilmesin fikrini besliyor demektir.” (Cumhuriyet, 1947: 1).

1945'te hürriyet kavramını “denetim” ve “sorumluluk” şeklinde tanımlayan Nadir Nadi, 1947'de hürriyetin “teminat” anlamına geldiğini savunur. “Niçin normal hürriyet rejimini yürütemiyoruz” sorusunu şöyle cevaplamıştır: “İktisadi sınıfların baskısıyla değil de garplılaşma arzusunun bir neticesi olarak kabul edildiği için hürriyet sınırlarimize dokunduğu zaman onu istediğimiz gibi kısıp daraltabiliyoruz.” (Nadi, 1947: 1-3). Nadi, tek parti eleştirisine yer verdiği yazılarından birinde de ilk kez “diktatörlük” ifadesini kullanmıştır:

Diktatörlüğümüz aklın, doğru yolun, vatan sevgisinin ve milli hürriyetin diktatörlüğüydü. Yeşil ve kızıl softalara karşı başka çaremiz yoktu. Fakat ne de olsa diktatörlük

gene diktatörlüktür. Aklın ve sağduyunun emrinde olduğu zaman bile bir disiplin rejimini kendine mahsus bütün mahzurlardan kurtarmak güçtür. İlk fırsatta normal hürriyet rejimine geçmek, milli varlığın korunmasını demokratik mekanizmanın serbest işlemesinden beklemektir (Nadi, 1947: 1).

1947'de yasaklı konu seçimlerdir. Adnan Menderes'in seçimle ilgili sözlerini yayımlayan gazeteler kapatılmış ve Menderes'in dokunulmazlığının kaldırılması istenmiştir (Cumhuriyet, 1947: 1). Nadir Nadi, DP'nin açıklamalarının yayımlanamamasına şu sözlerle tepki göstermiştir:

Bayar'ın beyanatının tamamını yayımlayamadık. Sıkıyönetim Komutanlığı bazı mevzuların gazetelerde ele alınmasını yasak etti. Kendi kendimize sansür ettik... Hükümet ve muhalefetin iddialarını karşılaştırıp hangi tarafın ne dereceye kadar doğru söylediğini kendi kanaatimize göre yazamayacağız... Bu garip halin adına demokrasi idaresi değil, demokrasi pandomiması derler (Nadi, 1947: 1).

Sıkıyönetim tebliğine konu olan seçimler eleştirilemezken Sıkıyönetim'in varlığı eleştirilebilmektedir. Nadir Nadi konuya ilişkin ilk yazısında şunları söylemiştir:

Bizim hareketlerimizi kontrol edecek olağanüstü bir disiplin idaresinin daha bir müddet yürürlükte tutulması bizi elbette memnun edemez... Sıkıyönetim Kanunu 7 yılda 14-15 defa uzatıldığı halde hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştı... Eskiden hükümetin getirdiği her teklif olduğu gibi kabul edilirdi. Tenkit küstahlık, itiraz ayıptı (Nadi, 1947: 1).

Cumhuriyet gazetesi bu dönemde hem yazılarına hem de haberlerine otosansür uygulamaktadır. Örneğin DP Milletvekili Sadık Aldoğan'ın hükümete eleştirileri yazılmadığından "Sadık Aldoğan'ın söylediği yazılan sözleri" ifadesi kullanılmıştır. Konuya ilişkin bir başka haber, "Sadık Aldoğan'ın söylediği iddia edilen ve yayınlanan sözleri" şeklinde yer almıştır (Cumhuriyet, 1947: 1). "Seçimler" kelimesi de sansürlenmiş, "geçen yılın hadiseleri" olarak anılmıştır. Nadir Nadi bir başyazısında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in sözlerine de otosansür uygulamış bu tavrı şöyle açıklamıştır: "Mevzuatımızın izin vermemesi yüzünden vaktiyle demokratların iddialarını sütunlarımıza geçirememiş, o iddiaların etrafında kendi düşüncelerimizi de yazamamıştık. Şimdi yalnız karşı tarafın cevabı üzerinde daha uzun boylu durmaya adalet duygularımız engel olmaktadır." (Nadi, 1947: 1).

Cumhuriyet gazetesi 1947'de basın davaları ile de ilgilenmiş, konuya ilişkin haberleri manşetten vermiştir. Menderes'in İzmir mitingini yayımlayan *Yeni Asır*, *Demokrat İzmir*, *Tasvir*, *Demokrasi* ve *Kuvvet* gazetesi hakkında açılan davalar, seçimle ilgili sözler sansürlenerek gazetede yer almıştır. Dava sırasında bir gazeteciye kelepçe takılması basında tepki ile karşılanmıştır.

Resim 13. Basın davalarından bir haber (Cumhuriyet, 1947: 1-3).

1947 Aralık ayında basında Sıkıyönetim'in uzatılıp uzatılmayacağı konusu gündemdedir. Nadi, başyazısında şunları yazmıştır: “Sıkıyönetim kalktığı takdirde sorgusuz, sualsiz gazete kapatılmayacağına göre hükümete karşı şimdiye kadar yapılan hücumların şiddetleneyeğine ve sayın baştakilerin bir hayli sıkıntı çekeceklerine şüphe yoktur. Ne yapalım hürriyet rejimine hasret çektiğimize göre bu kadarcık fedakarlığa katlanmak lazımdır.” (Cumhuriyet, 1947: 1).

23 Aralık 1947'de Sıkıyönetim kaldırılmıştır. Böylece gazeteleri kapatma yetkisi tümüyle Mahkemelere devredilmiştir. CHP, 1949'da Basın Kanunu çalışmalarını tamamlamış ancak yürürlüğe koyamamıştır. 1950'de iktidara gelen DP'nin ilk icraatlarından biri olan yeni Basın Kanunu, 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe girecektir. Ancak bu kanun da basını tam anlamıyla özgür kılacak nitelikte değildir. Gazeteciler Cemiyeti'nin 8 Temmuz 1950'de yeni hükümete gönderdiği telgrafta şu ifadeler yer almıştır:

Adalet Bakanlığı temsilcileri ve Cemiyetimiz mümessillerinin müştereken yaptıkları toplantılar neticesinde vardığımız görüş birliğine rağmen bugün cemiyetimize gönderilen Basın Kanunu tasarısının eski iktidar tarafından hazırlanan son kanun tasarısına tamamen benzediğini üzülenek gördük. Matbuat hürriyeti mevzuunda haklı olarak tam bir anlayış beklediğimiz Demokrat hükümetin nazarı dikkatini çekeriz (BCA, 1950: 3-4).

1950'de başlayan dönem “basının altın devri” (Topuz, 2003: 193) olarak tanımlanmıştır. Ancak bu kısa özgürlük dönemi de 1953'e kadar sürecektir. DP döneminde Ceza Kanunu'na eklenen maddeler ve yeni kanunlarla basına yönelik kısıtlamalar artmıştır. Gazetecilerin ispat hakkı elinden alınarak tekzip ve düzeltme hakkı genişletilmiş, gazetecilere açılan davalar ve tutuklamalarla

basın iktidarın sesi olmaya zorlanmıştır. Diğer taraftan ilan, reklamlar ve kağıt dağıtımı, tek elden yurütulerek hükümetin iznine tâbi hale getirilmiş, ekonomik yönden de basın faaliyetleri sınırlandırılmıştır. DP iktidarının son yılında kurulan Meclis Tahkikat Komisyonu ile gazete ve dergilerin basım ve dağıtımı da engellenmeye başlanacak, basında yer alacak konular komisyonun talimatları ile tayin edilecektir (Salimoğlu, 2022). Dolayısıyla Türk basını DP döneminde daha ağır bedeller ödemek zorunda kalacaktır.

Sonuç

1945-1947 yılları arasındaki zoraki demokrasi döneminde basın özgürlüklerinin analiz edildiği bu çalışmada, çok partili döneme geçiş yıllarını ifade eden “kısa özgürlük döneminin” basın açısından ne anlama geldiği ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, beş kısa özgürlük dönemi tespit edilmiştir. 30 Mayıs 1876-20 Eylül 1877; 24 Temmuz 1908-12 Nisan 1909; 7 Ekim 1923-4 Mart 1925; 4 Mart 1929-27 Temmuz 1931 ve 13 Haziran 1946-24 Temmuz 1946 tarihleri arasında yaşanan bu dönemler, iktidara doğrudan ya da dolaylı gazete/dergi kapatma yetkisi ve basın üzerinde ağır yaptırımlarla sonuçlanmıştır.

Osmanlı döneminde ilk özel gazetenin yayımlanmasıyla başlayan basını yönelik sınırlamalar, bir politika ve gelenek olarak Cumhuriyet dönemine devredilmiştir. Osmanlı döneminde kısıtlamalara gerekçe oluşturan “zararlı düşünceler, zihinleri kurcalayacak fikirler”, Cumhuriyet döneminde “memleketin umumi siyasetine aykırılık” ifadesiyle pratik bir forma kavuşmuş ve 50. madde, iktidarın basına tahammülsüzlüğünün bir sembolü haline gelmiştir. Osmanlı döneminin eleştiriye ayıp ve kötü, muhalefeti tehlikeli sayan ve anarşıyla damgalayan geleneği de Cumhuriyet döneminde muhafaza edilmiştir. 1940’lı yıllarda basınla ilgili raporlara yansıyan menfi/müspet eleştiri, yıkıcı/yapıcı basın ayırımları bu geleneğin tezahürüdür. Osmanlı döneminde Batı’dan aynen alınan kanunlarla, yetmediği düşünöldüğünde kararnamelerle, nizamnamelerle, Sıkıyönetim uygulamalarıyla iktidarın kendisini basından koruma çabası, emekleme çağındaki basının gelişimini imkânsız kılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise basının “Cumhuriyet’in etrafında bir kale olması” düşüncesinden uzaklaşılmış, rejim, adeta içine hapsettiği basının etrafında bir kale haline gelmiştir. Uzun süre sessizliğe itilen basın, Cumhuriyet döneminde iktidarın ifadesiyle “rejimin çocuğu” olarak kalmıştır.

Tüm bu süreklilik noktaları, 1945-1947 döneminde, bir taraftan demokratikleşme diğer taraftan otorite kaybı endişesi yaşayan iktidarın basını yönelik çelişkili uygulamalarını ve kendini yeniden ifade etmeye çalışan basının tutuk tavrını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Demokrasiden her an

vazgeçebileceği düşüncesini canlı tutan, demokrasinin ayrılmaz parçası olan hürriyet ve eşitliği Anayasal güvence altına almaktan kaçınan ve basının özgürlüklerinden çok ahlakıyla ilgilenen iktidar için demokrasi de, özgürlük de araçtır. Demokrasi, uluslararası platformda bir meşruiyet noktası, özgürlük ise parti talimatıyla tanınmış bir hak olarak fiiliyatta içerdiği dinamizmden yoksundur. Basın ise uzun suskunluk döneminin ardından kendisini yeniden var etme mücadelesi içindedir. 1945'te özgürlüğü "sorumluluk", demokrasiyi "milli" şeklinde niteleyen basın, 50. maddenin değiştirilmesiyle birlikte bu kavramları yeniden tanımlama cesareti göstermiştir. *Cumhuriyet* gazetesi örneğinde tespit ettiğimiz en önemli değişim, iktidar tarafından yazılması istenen haberlere yer verilmemeye başlanmasıdır. Bu durum, yıllarca sürdürülen talimatlı haberciliğin sonu ve basının en önemli özgürlük adımıdır.

1940'lı yıllarda basında hâkim olan duygu korkudur. Basın da iktidar da farklı biçimlerde bu korkuyu yaşamaktadır. Basın fikirlerini özgürce dile getirmekten, iktidar fikir özgürlüğünden korkmaktadır. Zoraki demokrasi döneminde basın ve iktidarda yaşanan değişim, esasen bir rol değişimi olarak gözükmektedir. Zira, "hürriyetin gittiği yere korku yerleşir, en çok korkan da korkutan olur." (Nadi, 1957: 181).

Kaynakça

- Akşam (1941, 17 Aralık). Bulmaca.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri (2006). (5. baskı). İstanbul: Divan Yayınları.
- Başkanlık Devlet Arşivleri (1944, 10 Kasım). 1275/241/1.
- Başkanlık Devlet Arşivleri (1944, 11 Ekim). 728/493/1.
- Başkanlık Devlet Arşivleri (1944, 6 Nisan). 42/249/3.
- Başkanlık Devlet Arşivleri (1945, 14 Haziran). 268/805/19.
- Başkanlık Devlet Arşivleri (1950, 8 Temmuz). 17/98/29.
- Cumhuriyet* . (1944, 2 Kasım). Milli şefin tarihi nutku.
- Cumhuriyet* (1945, 16 Eylül). s. 1.
- Cumhuriyet* (1945, 2 Eylül). s. 1.
- Cumhuriyet* (1945, 2 Eylül). s. 1.
- Cumhuriyet* (1945, 2 Kasım). Milli şefin tarihi nutku.
- Cumhuriyet* (1945, 21 Şubat). Başbakan Amerika basın heyetini kabul etti.
- Cumhuriyet* (1945, 22 Şubat). Basın hürriyeti ve basın mesuliyeti.
- Cumhuriyet* (1945, 24 Temmuz). Lozan günü.
- Cumhuriyet* (1946, 1 Ağustos). Başbakanın Celal Bayar'a cevabı.
- Cumhuriyet* (1946, 11 Kasım). s. 1.

- Cumhuriyet* (1946, 17 Aralık). İki komünist partisi ile bunlara mensub altı gazete ve mecmua kapatıldı.
- Cumhuriyet* (1946, 2 Kasım). Meclis İsmet İnönü'nün nutkile açıldı.
- Cumhuriyet* (1946, 20 Kasım). Celal Bayar'ın İzmir'den ayrılırken söyledikleri.
- Cumhuriyet* (1946, 25 Temmuz). Sıkıyönetim Komutanının tebliği.
- Cumhuriyet* (1946, 29 Temmuz). Demokrat Partinin müracaatı.
- Cumhuriyet* (1946, 5 Aralık). Sıkıyönetim 6 ay daha uzatıldı, Demokratlar muhalif kaldılar.
- Cumhuriyet* (1947, 10 Mayıs). A. Menderes hakkında kanuni takibata geçildi.
- Cumhuriyet* (1947, 15 Temmuz). DP'nin kabul etmediği demeç.
- Cumhuriyet* (1947, 16 Temmuz). Sadık Aldoğan tekzip ediyor.
- Cumhuriyet* (1947, 2 Kasım). Meclis İsmet İnönü'nün nutkile açıldı.
- Cumhuriyet* (1947, 6 Ocak). H. Bayur'un basın hürriyetine dair bir yazısı.
- Cumhuriyet* (1947, 7 Ağustos). Gazeteci elinde kelepçe.
- Cumhuriyet*. (1944, 10 Kasım). Mesud bir yıldönümü.
- Cumhuriyet*. (1944, 24 Temmuz). Lozan sulh zaferi.
- Cumhuriyet*. (1944, 26 Eylül). Milli şefin altmışaltıncı yıldönümü.
- Cumhuriyet*. (1945, 10 Kasım). Memlekette matem.
- Daver, A. (1946, 24 Temmuz). Lozan Türk'ün kutsal varlığıdır, ona el sürdürmeyiz. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Erim, N. (2005). *Günlükler (1925-1979)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Faik, B. (2011). *Matbuat Basın Derkeen Medya-1*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Güvenir, O. M. (1991). 2. dünya savaşında Türk basını. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- İnuğur, N. (1993). *Basın ve yayın tarihi* (3. baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, S. (1939). *Türkiye'de matbuat rejimleri*. İstanbul: Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Kabacalı, A. (1990). *Başlangıçtan günümüze Türkiye'de basın sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk basınında demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lazareff, P. (1945). Fransa'da Basın Rezaletleri. (çev. Şevket Rado). İstanbul: Üniversite Kitabevi.
- Matbuat Kanunu. (1931). *Resmi Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1867.pdf>
- Matbuat Kanunu'nun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapan Kanun. (1946). *Resmî Gazete*. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6416.pdf>
- Mazıcı, N. (1996). 1930'a kadar basının durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18), 131-154.
- Menteşoğlu, F.O. (1944, 7 Nisan). Türk basını. *Son Posta*, s. 1.
- Nadi, D. (1946, 14 Eylül). Ankara'dan notlar. *Cumhuriyet*, s. 1.

- Nadi, D. (1956). *Bir dakika*. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Nadi, N. (1944, 7 Nisan). Yapıcı basın. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 14 Eylül). Kim devletçidir. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 21 Aralık). Basın hürriyeti. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 26 Ağustos). Yaşasın demokrasi. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 27 Mayıs). Bizim hürriyetimiz ithal malı değildir. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 30 Kasım). Demokrasi yolunda niçin hala aynı noktadayız. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 6 Aralık). Bir hakikat ve bir üzüntü. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1945, 6 Kasım). Bizde muhalefet. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1946, 11 Ağustos). Halk Partisi kuvvet ve zaafı. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1946, 20 Eylül). Bilanço. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1946, 25 Ağustos). Gidişimizi beğenmiyorum. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 11 Aralık). Sıkıyönetim kaldırılırken. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 11 Haziran). Hangisi, *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 11 Ocak). Hürriyet içinde istibdad. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 12 Temmuz). Kılıçları hatalarımıza saplayalım. *Cumhuriyet*, s.1-3.
- Nadi, N. (1947, 19 Ocak). Şekil mi, ruh mu. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 22 Temmuz). Sökmensüer'in cevabı. *Cumhuriyet*, s.1-3.
- Nadi, N. (1947, 30 Mayıs). Sevindirici tartışmalar. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 9 Şubat). Niçin normal hürriyet rejimini yürütemiyoruz. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1947, 9 Temmuz). Bir garip haldir ki. *Cumhuriyet*, s. 1-3.
- Nadi, N. (1961). *Atatürk ilkeleri ışığında uyarılar: bir iflasın kronolojisi*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Nadi, N. (1965). *Perde aralığından*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Nutuk (2015). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Otmanbölük, G. (1986). *Babialinin yarım asırlıkları*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Salimoğlu, M. (2020). *Ötekilerin Cumhuriyeti: Necip Fazıl Kısakürek'in başyücelik devlet tasarımı (1943-1952)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Salimoğlu, M. (2022). Yurttaş gazeteciliğinin cemaziyelevveli: okuyucu mektupları (Akis dergisi örneği 1954-1960). Hakan Yüksel (Ed.) *Araştırma ve incelemelerle Türk yazılı basını içinde*. (s. 65-94). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Sertel, S. (1945). Hürriyet. *Görüşler Dergisi*, 1,7.
- Sertel, Z. (1930, 27 Temmuz). Boğuluyoruz biraz hava istiyoruz. *Son Posta*, s. 3.
- Sertel, Z. (1940, 27 Nisan). Dahiliye vekilinin Meclisteki beyanatu münasebetiyle. *Tan*, s. 1-6.
- Son Posta (1930, 18 Eylül). s. 1.
- Son Posta (1930, 26 Kasım). s. 1.
- Takrir-i Sükûn Kanunu. (1925). https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf.

- TBMM Tutanakları (1925, 4 Mart). 69. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1930, 15 Haziran). 5. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1931, 25 Temmuz). 35. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1934, 22 Mayıs). 57. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1938, 28 Haziran). 82. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1940, 24 Nisan). 43. İnikat.
- TBMM Tutanakları (1945, 1 Kasım). 1. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1945, 15 Ağustos). 90. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1945, 19 Aralık). 14. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 13 Eylül). 14. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 13 Haziran). 64. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 16 Eylül). 15. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 17 Eylül). 16. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 18 Eylül). 17. Birleşim.
- TBMM Tutanakları (1946, 20 Eylül). 18. Birleşim.
- Toker, M. (1970). *Tek partiden çok partiye*. Ankara: Milliyet Yayınları.
- Topuz, H. (2003). *2. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Ulus* (1946, 25 Temmuz). Gazetelerin tahrikçi yayın yapmasına izin verilmiyor.
- Yarın* (1931, 6 Temmuz). s. 1.